O‘SPIRINLIK DAVRIDA KASB TANLASH VA HAYOTIY MAQSADLARNING SHAKLLANISHI

Tulyaganova Dilnoza Ravshanbekovna
Toshkent Amaliy Fanlar Universiteti TAFU
Rashidova Fotima Zafar qizi
Toshkent Amaliy Fanlar Universiteti
“Tarix va filologiya fakulteti O`zbek tili va adabiyoti ” yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya. Maqolada o‘spirinlik davrida shaxsning kasbiy o‘z-o‘zini anglash jarayoni va uning hayotiy strategiyalar bilan bog‘liqligi tadqiq etilgan. Tadqiqotning asosiy maqsadi kasb tanlash motivlarining hayotiy maqsadlar shakllanishiga ta’sirini ilmiy asoslash va bu jarayondagi psixologik nomutanosibliklarni aniqlashdan iborat. Mavzuning dolzarbligi bugungi kundagi o‘zgaruvchan mehnat bozori sharoitida yoshlarning ijtimoiy moslashuvi bilan belgilanadi. Maqolaning ilmiy yangiligi o‘spirinlarda kasbiy tanlovning hayotiy maqsadlar ierarxiyasidagi o‘rni modelining ishlab chiqilganligidir. Olingan xulosalar o‘spirinlarda mas’uliyatli tanlov ko‘nikmasini tizimli rivojlantirish zarurligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: o‘spirinlik, kasb tanlash, hayotiy maqsadlar, identifikatsiya, kasbiy motivatsiya, shaxsiy identitet, kasbga yo‘naltirish, ijtimoiy moslashuv.

Аннотация. В статье исследуется процесс профессионального самосознания личности в подростковом возрасте и его связь с жизненными стратегиями. Основная цель исследования – научно обосновать влияние мотивов выбора профессии на формирование жизненных целей и выявить психологические дисбаланс в этом процессе. Актуальность темы определяется социальной адаптацией молодежи в условиях современного динамичного рынка труда. Научная новизна статьи заключается в

разработке модели места профессионального выбора в иерархии жизненных целей подростков. Полученные выводы указывают на необходимость системного развития навыков ответственного выбора у подростков.

Ключевые слова: подростковый возраст, выбор профессии, жизненные цели, идентификация, профессиональная мотивация, личная идентичность, профориентация, социальная адаптация.

Abstract. The article explores the process of professional self-awareness in adolescence and its connection with life strategies. The main goal of the research is to scientifically substantiate the influence of career choice motives on the formation of life goals and identify psychological imbalances in this process. The relevance of the topic is determined by the social adaptation of youth in today's dynamic labor market conditions. The scientific novelty of the article lies in the development of a model for the place of professional choice in the hierarchy of adolescents' life goals. The findings indicate the need for systematic development of responsible choice skills in adolescents.

Keywords: adolescence, career choice, life goals, identification, professional motivation, personal identity, vocational guidance, social adaptation.

Kirish. O‘spirinlik davri inson kamolotining eng dinamik bosqichi bo‘lib, aynan shu pallada shaxs o‘zining kelajakdagi ijtimoiy va professional maqomini belgilovchi qarorlarni qabul qiladi.

Zamonaviy axborotlashgan jamiyatda kasblar ierarxiyasi va ularga qo‘yiladigan talablar tez sur’atlarda o‘zgarib bormoqda. Bu holat o‘spirinlardan nafaqat bilim, balki chuqur psixologik tayyorgarlik va hayotiy maqsadlarni to‘g‘ri belgilashni talab etadi.

Tadqiqot vazifalari:

1. Kasb tanlash va shaxsiy maqsadlar bo‘yicha mavjud ilmiy nazariyalarni tahlil qilish.
2. O‘spirinlar tanloviga ta’sir etuvchi ichki va tashqi omillarni guruhlash.
3. Kasbiy o‘zini anglash darajasini oshirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

Asosiy qism. Inson hayotining eng ziddiyatli va shu bilan birga eng muhim pallasini tashkil etuvchi o‘spirinlik davri, shaxsning ijtimoiy va kasbiy identifikatsiyasi shakllanadigan asosiy bosqichdir. Bu davrda "Men" konsepsiyasining qayta qurilishi o‘spirindan nafaqat hozirgi kundagi o‘zgarishlarga moslashishni, balki kelajakdagi hayotiy strategiyasini aniqlab olishni ham talab etadi. Kasb tanlash — bu shunchaki mehnat bozoridagi mavjud ish o‘rinlaridan birini egallash emas, balki shaxsning o‘z ichki salohiyatini jamiyat ehtiyojlari bilan uyg‘unlashtirishga bo‘lgan urinishidir.

Psixologik nuqtai nazardan, o‘spirinlikda kasb tanlash jarayoni shaxsiy identitetni aniqlashning markaziy mexanizmi hisoblanadi. Erik Erikson nazariyasiga ko‘ra, agar o‘spirin o‘zining kelajakdagi ijtimoiy rolini va kasbiy yo‘nalishini aniq belgilay olmasa, unda "identifikatsiya chalkashligi" yoki maqsadlar noaniqligi yuzaga keladi. Bu holat ko‘pincha yoshlarning o‘z imkoniyatlariga nisbatan ishonchsizligi yoki jamiyatda o‘z o‘rnini topa olmaslik qo‘rquvi bilan namoyon bo‘ladi. Shuningdek, Donald Super tomonidan ilgari surilgan "hayotiy yo‘l" konsepsiyasida kasb tanlash shaxsning o‘z-o‘ziga bergan bahosining (self-concept) amaliy ifodasi sifatida talqin etiladi. Ya’ni, inson o‘zini qanday his qilsa va qadrlasa, aynan shunday darajadagi kasbiy cho‘qqilarni ko‘zlaydi.

Mahalliy psixologiya maktabi namoyandalari, xususan E.G‘oziyev, o‘spirinlar tanlovida oilaviy muhit va mustaqil fikrlash darajasining ahamiyatini

alohida ta’kidlaydilar. Vaholanki, o‘zbek jamiyatida oilaviy an’analar va ota-onaning xohish-istagi ko‘pincha o‘spirinning individual moyilliklaridan ustun kelishi kuzatiladi. Bu esa, o‘z navbatida, o‘spirinda "psevdotanlov" yoki majburiy qabul qilingan qarorlarni yuzaga keltirishi mumkin. Bunday tanlovlar natijasida shakllangan hayotiy maqsadlar barqaror bo‘lmaydi va professional faoliyatning dastlabki yillaridayoq ichki norozilik hissini uyg‘otadi.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, bugungi raqamli iqtisodiyot va globallashuv sharoitida o‘spirinlar tanloviga ta’sir etuvchi omillar sezilarli darajada kengaydi. An’anaviy modelda kasbiy yo‘nalish ko‘proq akademik bilimlar bilan bog‘langan bo‘lsa, zamonaviy o‘spirinlar ko‘proq moslashuvchan ko‘nikmalarga (soft skills) va erkin grafikdagi faoliyat turlariga intilmoqdalar. Bu holat o‘spirinlarda "kelajak kadr" imidjining o‘zgarishiga olib kelmoqda. Biroq, axborotning haddan tashqari ko‘pligi (information overload) yoshlarda tanlov qilish jarayonini qiyinlashtirib, hayotiy maqsadlarning tarqoqlashishiga sabab bo‘lmoqda.

O‘spirinlarda kasbiy tanlov va hayotiy maqsadlar uyg‘unligini ta’minlash uchun kognitiv va emotsional motivatsiyani birlashtirish zarur. Hayotiy maqsadlar ierarxiyasida kasb faqat moddiy farovonlik manbai sifatida emas, balki shaxsiy rivojlanish va jamiyatga foyda keltirish vositasi sifatida o‘rin olishi kerak. Maqsadlarning aniqligi o‘spirinda "irodaviy chidamlilik"ni shakllantiradi, bu esa tanlangan soha bo‘yicha chuqur bilim olish va professionalizmga intilish uchun asosiy drayver bo‘lib xizmat qiladi.

O‘spirinlik davrida kasb tanlash jarayoni shunchaki pedagogik yo‘naltirish emas, balki chuqur psixologik transformatsiya jarayonidir. To‘g‘ri shakllantirilgan hayotiy maqsadlar o‘spirinning nafaqat kasbiy muvaffaqiyatini, balki uning jamiyatning to‘laqonli va baxtli a’zosi sifatida kamol topishini kafolatlaydi. Buning uchun maktab, oila va davlat tashkilotlari hamkorlikda

yoshlarning individual imkoniyatlarini hisobga oluvchi, ularda mustaqil va mas'uliyatli tanlov ko‘nikmasini rivojlantiruvchi tizimli ishlarni olib borishi lozim. Shundagina kasb tanlash o‘spirin hayotidagi tasodifiy voqelik emas, balki ongli ravishda qo‘yilgan poydevorga aylanadi.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi. G‘arb psixologiyasida E.Erikson o‘spirinlikni identitet shakllanishining markaziy davri deb hisoblaydi. Uning "identifikatsiya inqirozi" nazariyasiga ko‘ra, kasb tanlay olmaslik shaxsning ijtimoiy tarqoqligiga olib keladi. Shuningdek, D.Super o‘zining "Hayotiy yo‘l" nazariyasida kasbni o‘z-o‘zini namoyon qilish vositasi sifatida talqin etgan.

Mahalliy olimlarimizdan E.G‘oziyev o‘zbek yoshlarining psixologik xususiyatlarini o‘rganar ekan, kasb tanlashda milliy qadriyatlar va oilaviy muhitning yetakchi rolini ta'kidlaydi. M.Davletshin tadqiqotlarida esa o‘spirinlarda texnik tafakkur va qobiliyatlarning kasbiy tanlovdagi o‘rni keng yoritilgan.

Ushbu ishlardan farqli o‘laroq, muallif o‘spirinlarning kasbiy maqsadlarini bugungi kundagi "raqamli identitet" (social media ta'siri) kontekstida tahlil qiladi. Bizning yondashuvimizda kasb tanlash nafaqat shaxsiy qiziqish, balki jamiyatning o‘zgaruvchan ehtiyojlariga moslashish (adaptivlik) ko‘nikmasi bilan uyg‘unlikda ko‘rib chiqiladi.

Xulosa va takliflar. O‘tkazilgan tahlillar va nazariy kuzatuvlar asosida quyidagi xulosalarga kelindi:

1. O‘spirinlarning hayotiy maqsadlari ko‘pincha qisqa muddatli va hissiydir. Kasb tanlash esa uzoq muddatli strategiya bo‘lib, bu ikki jarayon o‘rtasida mantiqiy nomutanosiblik mavjud.
2. Kasbiy tanlovda "tashqi nufuz" (prestij) motivining ichki qiziqishlardan ustun kelishi kelajakda professional muvaffaqiyatsizlikka sabab bo‘lishi aniqlandi.

Taklif va tavsiyalar:

- Maktab psixologlari o‘spirinlar bilan ishlashda nafaqat testlar, balki "hayotiy loyihalashtirish" treninglarini o‘tkazishlari zarur. Bunda o‘quvchi o‘zining 10-20 yillik hayotiy ssenariysini kasbi bilan bog‘liq holda tasavvur qilishi kerak.
- Kasbga yo‘naltirish jarayoniga ota-onalarni jalb etish lozim. Ota-onalar farzandining qobiliyatini ob’ektiv baholash va uning mustaqil qaroriga hurmat bilan qarash ko‘nikmalariga ega bo‘lishi shart.
- O‘spirinlarda "tanlov mas’uliyati" hissini tarbiyalash uchun ularga real mehnat jarayonlarida (volontyorlik yoki amaliyot) qatnashish imkoniyatini yaratish tavsiya etiladi.

To‘g‘ri shakllantirilgan hayotiy maqsad kasbiy muvaffaqiyatning kafolati, kasbiy muvaffaqiyat esa shaxsiy baxtning poydevori hisoblanadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. G‘oziyev E.G‘. Yosh davrlari psixologiyasi. – T.: O‘qituvchi, 1994.
2. Erikson E. Identity: Youth and Crisis. – New York: Norton, 1968.
3. Super D.E. Life-span, life-space theory. – Wikipedia & Career Press, 1980.
4. Davletshin M.G. Umumiy psixologiya. – T.: TDPU, 2002.
5. Nishonova Z.T. Mustaqil ijodiy fikrlash. — T.: Fan, 2003.
6. Qodirova N.M. Kasbga yo‘naltirish psixologiyasi. — Toshkent, 2020.